

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Edukacja włączająca w uczelni : zwiększanie uczestnictwa osób niepełnosprawnych w edukacji na poziomie szkolnictwa wyższego

Author: Barbara Smorczevska

Citation style: Smorczevska Barbara. (2014). Edukacja włączająca w uczelni : zwiększanie uczestnictwa osób niepełnosprawnych w edukacji na poziomie szkolnictwa wyższego W: B. Kozusznik, J. Polak (red.), "Uczyć z pasją : wskazówki dla nauczycieli akademickich" (s. 351-364). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Barbara Smorzewska

Uniwersytet Śląski w Katowicach
Szkoła Zarządzania

**Edukacja włączająca w uczelni
Zwiększanie uczestnictwa
osób niepełnosprawnych w edukacji
na poziomie szkolnictwa wyższego**

1. Wprowadzenie

W naszym kraju dominuje wciąż, tzw. medyczny model niepełnosprawności. Osoba niepełnosprawna to osoba, której „stan zdrowia fizycznego lub psychicznego powoduje trwałe lub długotrwałe utrudnienie, ograniczenie lub uniemożliwienie udziału w stosunkach społecznych i wypełnianiu ról według przyjętych kryteriów i obowiązujących norm”¹. W szczególności akcentuje się niezdolność do pracy². Ten sposób myślenia ma konsekwencje zarówno w traktowaniu osób niepełnosprawnych, jak i w samym podejściu do zagadnienia niepełnosprawności. Zgodnie z tym modelem niepełnosprawność to brak, niedobór lub anormalność, a fakt bycia niepełnosprawnym jest negatywny. Niepełnosprawność lokuje się w danej jednostce – to osoba jest niepełnosprawna. Stąd usuwanie problemów związanych z niepełnosprawnością polega na leczeniu danej osoby lub dostosowywaniu jej do normy. W perspektywie tej czynnikiem sprawczym poprawy jest specjalista, tj. lekarz, terapeuta, doradca³.

Konsekwencją tego rozpowszechnionego modelu jest stereotypowe wyobrażenie osoby niepełnosprawnej jako osoby „dotkniętej tragedią osobistą”, zależnej od innych, a wręcz niezdolnej do samodzielnego decydowania o własnym życiu, ponadto wymagającej stałej opieki medycznej i rehabilitacji. Niepełnosprawność kojarzymy z byciem bezrobotnym, a w konsekwencji z biedą i niską rentą inwalidzką. Jeśli mówimy o zatrudnieniu osoby niepełnosprawnej, to jedynie w zakładzie pracy chronionej, w specjalnie stworzonych warunkach pracy. W tym uproszczonym podejściu do niepełnosprawności zawężamy potrzeby społeczne osób niepełnosprawnych jedynie do kontaktów z innymi osobami niepełnosprawnymi i uczestnictwa w „specjalnych” wydarzeniach i imprezach kulturalnych. W efekcie tego wyobrażenia, myślimy – i mówimy – o osobie niepełnosprawnej jako cierpiącej i chorej oraz odczuwamy litość czy współczucie wobec niej, czyniąc ją odbiorcą pomocy społecznej i działań charytatywnych. Współczujemy i wyznaczmy

---

¹ J. ZABŁOCKI: *Wprowadzenie do rewalidacji*. Toruń: Wydawnictwo A. Marszałek, 1997, s. 15.

² Art. 2 pkt. 10 Ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych z dnia 27 sierpnia 1997 (Dz.U. Nr 123, poz. 776, ze zm.).

³ P. WDÓWIK: *Poza granice tradycyjnej niepełnosprawności – studenci z chorobami psychicznymi jako klienci Biura ds. Osób Niepełnosprawnych*; wystąpienie na konferencji *Świadomość niepełnosprawności – nowe wyzwania dla edukacji*, 22–23 października, Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 2009.

„upośledzonemu” miejsce na obrzeżach środowiska sprawnych. Bowiem to podejście do niepełnosprawności prowadzi wprost do segregacji, czyli oddzielania od siebie osób pełnosprawnych i niepełnosprawnych, zdrowych i chorych. Tendencji tej nie udaje się nawet powstrzymać wdrażając koncepcję integracji, którą najłatwiej zaobserwować w obszarze kształcenia, wychowania i opieki. W podejściu integracyjnym ciągle mamy do czynienia z działaniami specjalistycznymi, organizowaniem specjalnych warunków i tworzeniem rozwiązań specjalnie pod kątem osób niepełnosprawnych. Tymczasem, „gloryfikowanie niepełnosprawności nie jest [...] żadną drogą do naturalnej integracji, jest budowaniem muru po innej niż dotąd stronie”⁴.

Równoległe z powszechnym spostrzeganiem niepełnosprawności zgodnie z modelem medycznym, zakorzenione jest w naszym społeczeństwie przekonanie o niepełnosprawności jako braku sprawności fizycznej, takiej jak wzrok, słuch, mowa, zdolność poruszania się. Tymczasem statystyki pokazują⁵, że największą grupę stanowią osoby z tzw. niepełnosprawnością niewidoczną, w kontakcie z którymi nie obserwujemy żadnej dysfunkcji czy braku.

Alternatywą dla scharakteryzowanego modelu medycznego jest tzw. model interaktywny⁶ czy inaczej model społeczny⁷. Chodzi o spojrzenie na niepełnosprawność jako różnicę, a wtedy fakt bycia niepełnosprawnym ma charakter neutralny. Niepełnosprawność w tym ujęciu jest rezultatem interakcji pomiędzy osobą a społeczeństwem (społecznością), dlatego usuwanie problemów związanych z niepełnosprawnością polega na zmianie tejże interakcji. Chodzi o usuwanie barier, rewidowanie norm społecznych, polityki i wzorców kulturowych oraz promowanie wspierającego i dostępnego dla wszystkich środowiska⁸. Osoby niepełnosprawne same przyczyniają się do poprawy swojej kondycji i pozycji poprzez samodzielne działanie oraz poprzez działanie instytucji występujących w ich imieniu. Nie wyklucza to jednakże aktywności innych osób zdolnych do wpływania na relację pomiędzy osobą niepełnosprawną a jej otoczeniem.

⁴ I. BIAŁEK, D. NOWAK-ADAMCZYK: *Edukacja włączająca — budowla o mocnych fundamentach*. W: *Równe szanse w dostępie do edukacji osób z niepełnosprawnościami. Analiza i zalecenia*. „Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich ŹRÓDŁA” 2012, nr 7, s. 14.

⁵ Przykładowo w Uniwersytecie Śląskim osoby z niepełnosprawnością fizyczną (dotyczącą wzroku, słuchu i układu ruchowego) stanowiły około 30% wszystkich studentów niepełnosprawnych studiujących w tej Uczelni w latach 2008—2012.

⁶ *University for all*: Biuro ds. Osób Niepełnosprawnych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 2005.

⁷ I. BIAŁEK, D. NOWAK-ADAMCZYK: *Edukacja włączająca...*

⁸ Deklaracja Madrycka z dnia 20—24 marca 2002, Europejski Kongres na rzecz Osób Niepełnosprawnych.

W perspektywie wcześniej omówionego modelu medycznego, osoby niepełnosprawne stanowią oddzielną grupę wymagającą specjalnych oddziaływań, specjalnego traktowania, specjalnych miejsc i specjalnych środków, żyjącą w swoim świecie, gdzieś obok świata osób sprawnych, to po prostu „niepełnosprawni”. Mówiąc wprost, podejście to generuje mechanizmy wykluczające osoby niepełnosprawne z życia społecznego, m.in. poprzez bardzo niską — i z powodu niedostatecznych interakcji nie mającą szansy wzrosnąć — świadomość społeczeństwa w obszarze niepełnosprawności, która wtórnie powoduje niechęć przed wchodzeniem w kontakty z osobami niepełnosprawnymi. Z kolei koncentracja na interakcji oznacza kształtowanie relacji osoba — otoczenie, w wyniku czego niepełnosprawność nie znika, ale przestaje mieć znaczenie. Przykładowo, kiedy niwelujemy bariery architektoniczne i równolegle projektujemy z myślą o dostępności środowiska fizycznego, umożliwiamy osobom niepełnosprawnym ruchowo samodzielne uczestnictwo w życiu społecznym zgodnie z ich potrzebami i osobistymi dążeniami⁹. Nie potrzebujemy organizować specjalnych aktywności, imprez czy specjalnych miejsc, kiedy osoba poruszająca się na wózku może dotrzeć i przebywać w każdym miejscu, wziąć udział w każdej imprezie, włączając się w różnorodne interesujące ją aktywności. Interaktywne podejście pozwala osobie niepełnosprawnej realizować w pełni jej prawa obywatelskie oraz umożliwia podejmowanie społecznych obowiązków na czele z pracą zawodową. W tej filozofii ktoś niepełnosprawny to już nie bierny podmiot akcji charytatywnych, a konsument i obywatel¹⁰. W tej perspektywie nie powiemy nigdy „niepełnosprawny” tylko „osoba niepełnosprawna”, ponieważ przede wszystkim mamy do czynienia z osobą, z całym jej bogactwem i wielowymiarowością, a niepełnosprawność jest wynikiem niedoskonałej relacji z otoczeniem fizycznym i społecznym, a nie immanentną cechą osoby. Nie powiemy także osoba „przykuta do wózka inwalidzkiego”, ale „osoba korzystająca z wózka”, bowiem wózek umożliwia osobie niepełnosprawnej poruszanie się i pełne uczestnictwo w życiu społecznym, jest więc elementem wyzwalającym, a nie jej „losem”.

---

⁹ *Dostępna przestrzeń publiczna*. Publikacja w ramach projektu „Samorząd równych szans”. Kraków: Fundacja, Instytut Rozwoju Regionalnego, 2009.

¹⁰ Myślenie to znalazło odbicie w ONZ-owskiej Konwencji Praw Osób Niepełnosprawnych z dnia 13 grudnia 2006 roku, którą Polska ratyfikowała 30 marca 2007 roku.

2. Edukacja włączająca

W niniejszej publikacji interesuje nas podejście do zagadnienia edukacji osób niepełnosprawnych na poziomie szkolnictwa wyższego. W perspektywie modelu społecznego widzimy potrzebę restrukturyzacji głównego nurtu kształcenia, której celem miałyby być edukacja włączająca. Zakłada ona pełne przygotowanie szkolnictwa otwartego na przyjęcie studentów i pracowników niepełnosprawnych, przyjmując w praktyce postać wielu różnorodnych, acz zintegrowanych działań w skali całej uczelni. Począwszy od uregulowań statutowych, poprzez eliminowanie barier architektonicznych, pomoc materialną, rozwój technologii wspomagającej dydaktykę, usprawnienia w organizacji toku studiów i procesie egzaminowania, aż do indywidualnych form pomocowych, takich jak asystenci studentów niepełnosprawnych, tłumacze języka migowego, psychologowie i doradcy zawodowi. Jednakże kluczowym momentem jest kontakt studenta z nauczycielem, będący przestrzenią realizacji procesu nauczania, dlatego jądrem systemu edukacji włączającej jest postawa nauczyciela i jego sposób zachowania w kontakcie ze studentem niepełnosprawnym. Prawdopodobnie część barier, z którymi borykają się osoby niepełnosprawne na uczelni, tworzona jest sztucznie na skutek niskiej świadomości społecznej i myślenia stereotypowego powstałego wskutek nie dość licznych kontaktów z osobami niepełnosprawnymi. Dlatego niezbędne jest nieustanne podnoszenie poziomu wiedzy i kształtowanie świadomości na temat warunków funkcjonowania osób niepełnosprawnych wśród personelu uczelni na czele z kadrą akademicką, na której w głównej mierze spoczywa odpowiedzialność za kształcenie¹¹.

Aby lepiej zrozumieć oczekiwaną od nauczyciela postawę, warto odwołać się do pojęcia poziomu i strefy najbliższego rozwoju Lwa S. Wygotskiego. To właśnie w strefie najbliższego rozwoju dokonuje się rozwój podmiotu, a tworzy ją zewnętrzna stymulacja wyprzedzająca aktualny poziom rozwoju jednostki. Według tego autora, to, co trudne, a czasem nawet niemożliwe do samodzielnego wykonania przez jednostkę, staje się możliwe i dostępne dzięki pomocy z zewnątrz. Cechami charakterystycznymi owej zewnętrznej pomocy są: zindywidualizowanie, współpraca, wzajemna wymiana i zaangażowanie we wspólną aktywność¹².

¹¹ A. ŻEBRAK: *Edukacja osób z niepełnosprawnościami na poziomie szkolnictwa wyższego*. W: *Równe szanse w dostępie do edukacji osób z niepełnosprawnościami. Analiza i zalecenia*. „Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich ŹRÓDŁA” 2012, nr 7.

¹² A. BRZEZIŃSKA: *Spoleczna psychologia rozwoju*. T. 3 z serii: *Wykłady z psychologii*. Red. J. Brzeziński. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2000.

Chodzi o rzeczywiste partnerstwo pomiędzy nauczającym i nauczonym, co w praktyce oznacza, iż uczestnik o wyższym poziomie kompetencji musi ściśle dostroić się do związanych z zadaniem istotnych sygnałów napływających od nauczanego. Wrażliwość „nauczyciela” jest ogólną właściwością, która jest powiązana z postępem „ucznia” w rozwoju. Ta dopasowana pomoc w sytuacji wspólnego działania w danym obszarze pozwala jednostce osiągnąć wyższy poziom kompetencji, który byłby poza jej zasięgiem w sytuacji samodzielnego rozwiązywania zadań stawianych zarówno przez szkołę, jak i przez życie. Według Wygotskiego, rozwój dokonuje się, kiedy koncentrujemy się na możliwościach i potencjale podmiotu, nie zatrzymując się na aktualnym poziomie jego możliwości. Odnosząc to do koncepcji edukacji włączającej i roli nauczyciela w tym modelu, powiedzielibyśmy, że w żadnym razie w nauczaniu nie chodzi o obniżanie wymagań względem nauczanego, a wręcz przeciwnie – powinny one zawsze stanowić dla niego wyzwanie. Natomiast aktywność nauczyciela w tej interakcji powinna stanowić, jak gdyby czasową strukturę, konstrukcję, rusztowanie służące uczącemu się sprostać stawianym wymaganiom i osiągnąć wyższy stopień świadomości, umiejętności, kompetencji oraz kontroli swoich własnych działań¹³. Właściwie w tym przypadku powinniśmy mówić o aktywności nauczyciela i całej instytucji, jaką jest uczelnia. To dzięki zindywidualizowanej pomocy przyjmującej, przykładowo, postać wsparcia asystenta, kursu orientacji przestrzennej, dodatkowych indywidualnych konsultacji z nauczycielem, materiałów dydaktycznych dostępnych w formie elektronicznej, elastycznej organizacji harmonogramu zajęć oraz procesu egzaminacyjnego (przewidzianych we właściwych aktach prawnych uczelni) student niepełnosprawny ma szansę rozwijać własny potencjał i osiągać coraz wyższy poziom swoich kompetencji, realizując pełny program studiów.

Przechodząc na poziom konkretnych zachowań wobec osób niepełnosprawnych, należy zacząć od znajomości i stosowania ogólnych zasad *savoir-vivre’u* w kontaktach z nimi. W 2008 opublikowany i rozpowszechniony został w Polsce skondensowany praktyczny poradnik etykiety zachowania wobec osób niepełnosprawnych, autorstwa Judy Cohen¹⁴ zaadaptowany i rozpowszechniany przez Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych. W oparciu o tę publikację

¹³ J. SHOTTER: *Psychologia Wygotskiego: wspólna aktywność w strefie rozwoju*. W: *Dziecko w świecie ludzi i przedmiotów*. Red. A. BRZEZIŃSKA, G. LUTOMSKI. Poznań: Zysk i S-ka, 1994.

¹⁴ J. COHEN: 2008: *Praktyczny poradnik savoir-vivre’u wobec osób niepełnosprawnych*. New York: United Spinal Association, 2008. Adaptacja: Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych, Warszawa. Dostępny w Internecie: <www.niepelnosprawni.gov.pl/publikacje>.

oraz doświadczenia autorki niniejszego rozdziału zaprezentowane zostało poniżej kilka uniwersalnych zasad, które sprawdzą się w kontaktach nauczyciela akademickiego ze studentami niepełnosprawnymi.

3. Praktyczne porady dla nauczyciela akademickiego pracującego ze studentami niepełnosprawnymi

- Osoba na pierwszym miejscu. Zawsze zwracaj się bezpośrednio do osoby niepełnosprawnej, a nie do jej towarzysza, asystenta, rodzica, czy tłumacza języka migowego. Myśl i mów „osoba niepełnosprawna”, „student niepełnosprawny”, a nie „niepełnosprawny”, gdyż niepełnosprawność to jedynie charakterystyka osoby, styl jej życia i nie może stać się jej etykietą.
- Nie bądź więźniem stereotypów. Nie unikaj kontaktów z osobami niepełnosprawnymi i konfrontuj swoje przekonania (zapewne też uprzedzenia) na temat niepełnosprawności z faktami. Prowadzenie zwykłej rozmowy z osobą niepełnosprawną jest zwyczajną sprawą — po prostu zwracaj się do niej, jak do każdej innej osoby. Jak najbardziej możesz pożegnać się z osobą niewidomą słowami „do zobaczenia”, gdyż osoby te same często używają tego typu wyrażen. Natomiast szanuj prywatność osoby niepełnosprawnej — jeżeli będziesz wypytawał ją o jej przypadłość, może się ona poczuć, jakbyś sprowadzał ją wyłącznie do jej niepełnosprawności, nie widząc w niej człowieka.
- Nie rób żadnych założeń. Osoby niepełnosprawne same najlepiej wiedzą, co mogą robić, a czego nie. Nie podejmuj za nie decyzji, co do uczestnictwa w jakimkolwiek działaniu.
- Reaguj pozytywnie na prośby osób niepełnosprawnych. Jeżeli osoby niepełnosprawne proszą cię o dokonanie pewnych przystosowań w twojej działalności, to nie jest to skarga. Po prostu mówią ci o swoich potrzebach. Zatem reaguj pozytywnie na ich prośby, aby mogły uczestniczyć w pełni w procesie edukacji. Pamiętaj, iż więcej przypadków niepełnosprawności jest niewidocznych, dlatego szanuj prośby i potrzeby studentów, nawet jeśli wydają ci się dziwne.
- Zanim pomożesz — zapytaj. Sam fakt bycia niepełnosprawnym nie oznacza, że dana osoba potrzebuje pomocy. Osoby niepełnosprawne chcą być traktowane jak niezależni ludzie, dlatego pomoc należy oferować jedynie wówczas, gdy wydaje się, że dana osoba może jej potrzebować. Nie należy wtedy bez pytania „przystępować do akcji”, tylko w pierwszej kolejności trzeba zapytać, czy można pomóc.

- Bądź taktowny inicjując kontakt fizyczny. Niektóre osoby niepełnosprawne utrzymują równowagę dzięki swoim rękom, dlatego chwytanie ich za nie – nawet w celu udzielenia pomocy – może tę równowagę zakłócić i narazić je na dyskomfort, a nawet urazy fizyczne (np. upadek). Absolutnie unikaj klepania osoby niepełnosprawnej po ramieniu czy po głowie. Pamiętaj też, że osoby niepełnosprawne uważają swój wózek czy laskę za część ich przestrzeni osobistej, dlatego unikaj także dotykania tych przedmiotów. Wiedz, że osoby niepełnosprawne mają prawo do korzystania z pomocy psa przewodnika, z którym mogą wejść do każdego pomieszczenia. Nie głośzcz psa, nie zwracaj się do niego, gdyż jest on „w pracy” i nie można go rozpraszać.
- Poszerzaj swoją wiedzę i zwiększaj świadomość odnośnie niepełnosprawności. W statucie, regulaminie studiów i konkretnych rozporządzeniach swojej uczelni, znajdziesz regulacje dotyczące osób, a w szczególności studentów, niepełnosprawnych. Zapoznaj się z nimi, poznaj w szczególności ich prawa, abyś nie naruszył ich nieświadomie.
- Nie obniżaj wymagań. Student niepełnosprawny ma takie same obowiązki jak każdy inny student. Twoja aktywna pomoc będzie niezbędna, aby mógł on je wypełnić.
- Pamiętaj, nie ma problemów nie do rozwiązania. Większość problemów, które wynikną na drodze kształcenia studenta niepełnosprawnego udaje się rozwiązać przy życzliwym nastawieniu, otwartości oraz cierpliwości nauczyciela i personelu administracyjnego uczelni. Gdy nie wystarcza intuicja i twoje doświadczenie, nie wahaj się szukać informacji i pomocy w uczelnianych jednostkach, takich jak: biuro ds. osób niepełnosprawnych (popularnie zwane BON-em) czy biuro pełnomocnika ds. osób niepełnosprawnych.
- Myśl z wyprzedzeniem. Na etapie przygotowywania nowych kierunków studiów, harmonogramów zajęć, nowych form nauczania czy konkretnych materiałów dydaktycznych bierz pod uwagę potrzeby osób niepełnosprawnych. Często trudno jest wyobrazić sobie – a tym samym uwzględnić – specyfikę ich funkcjonowania, ale zawsze można liczyć w tym zakresie na wsparcie BON-u czy pełnomocnika ds. osób niepełnosprawnych w uczelni, którzy służą fachową informacją, pomocnymi materiałami, a czasem wręcz pomogą przygotować potrzebne materiały.

Różne rodzaje niepełnosprawności wymagają zapoznania się z bardziej szczegółowymi zasadami taktownego zachowania. Cohen podpowiada w swojej publikacji, jak należy się zachowywać i jakich zachowań unikać wobec osób: korzystających z wózka, niepełnosprawnych ruchowo, niewidomych, niedowidzących, niesłyszących, niedosłyszących, z zaburzeniami mowy, odmiennym zachowaniem, z zaburzeniami psy-

chicznymi, z zaburzeniami poznawczymi, o odmiennym wyglądzie, niskiego wzrostu, z epilepsją, z porażeniem mózgowym, zespołem Tourette'a, wieloczynnikową nadwrażliwością chemiczną, z AIDS i HIV. Nie jest to kompletna lista występujących niepełnosprawności, moglibyśmy jeszcze uzupełnić ją o zaburzenia funkcjonowania społecznego, których przykładem są zespół Aspergera czy zespół nadpobudliwości psychoruchowej z deficytem uwagi, znany lepiej pod skrótową nazwą ADHD. Powyższa lista pokazuje różnorodność występujących dysfunkcji, których czasem nie rozpoznamy „gołym okiem”. Należy przyjąć, że w każdej chwili ktoś może prosić cię o coś lub zachowywać się w sposób, który wydaje ci się dziwny. Tak prośba lub zachowanie może mieć związek z niepełnosprawnością tej osoby, jej chorobą lub być skutkiem zażywania leków. Przykładowo, na pozór zdrowa osoba może poprosić o miejsce siedzące lub może nie być w stanie pokonać długich dystansów pieszo. Inny przykład – możesz udzielać komuś na pozór prostych wskazówek słownych, ale osoba ta prosi cię o zapisanie podawanych informacji. Weź pod uwagę, iż przyczyną tych zachowań może być niepełnosprawność i w miarę możliwości szanuj potrzeby i prośby takiej osoby. Pamiętaj też, że twoi studenci mogą cierpieć na różnorodne zaburzenia układu oddechowego czy alergię. Szczególnie szkodliwe w przypadku tych osób może być bierne palenie. W swoim pokoju i każdym pomieszczeniu stosuj i egzekwuj stosowanie przepisów antynikotynowych, aby nie wywołać u nikogo dramatycznej reakcji na znajdujące się w powietrzu toksyny.

W procesie edukacji, na każdym jej poziomie, istotną kwestią są różnego rodzaju zaburzenia poznawcze. Także w uczelni spotkamy osoby, które mają różnego rodzaju trudności z przyswajaniem wiedzy, tj. trwałe zaburzenia ograniczające zdolność do pozyskiwania, przekazywania lub przedstawiania informacji. Mogą wiązać się one z funkcjonowaniem analizatorów sensorycznych i ich koordynacją oraz takimi procesami, jak: spostrzeganie, koncentracja uwagi, pamięć, myślenie. Trudności te nie mają związku z poziomem inteligencji danej osoby, dlatego możemy nie zdawać sobie sprawy z tego, że dana osoba ma jakiegokolwiek trudności z przyswajaniem wiedzy, ponieważ obserwujemy, jak dobrze radzi sobie ze wszystkim. Może się to dopiero okazać w jakimś jednym konkretnym aspekcie jej pracy. Najbardziej typowym przykładem tego typu zaburzeń jest dysleksja.

Trudności studenta z przyswajaniem wiedzy nie muszą stać się dla niego dyskwalifikacją w toku studiów, jeśli nauczyciel wykaże się otwartością na jego potrzeby. Poniżej znajduje się kilka konkretnych porad dla dydaktyków.

- Jeśli obserwujesz u studenta lub jeśli sygnalizuje on wprost problemy w odczytywaniu informacji pisemnych, udziel mu ustnych wyjaśnień,

powtórz instrukcję i zapewnij dodatkowy czas na przeczytanie informacji. I odwrotnie — kiedy udzielasz komuś ustnie prostych informacji, a osoba ta prosi cię o ich zapisanie, spełnij tę prośbę.

- Nie wyrażaj zdziwienia, ani tym bardziej krytyki w sytuacji, gdy w rozmowie student powie coś „totalnie od czapy”. Spokojnie powróć do swojego pytania, albo spróbuj podążyć za wątkiem wprowadzonym przez studenta i przekonaj się, dokąd prowadzi jego wywód myślowy.
- Osobie mającej trudności z przyswajaniem wiedzy może być łatwiej funkcjonować w cichym otoczeniu, gdzie nie oddziałuje duża ilość bodźców rozpraszających (np. włączone radio, przechodzące osoby, przykuwające uwagę bodźce wizualne, jaskrawe światło).
- W kontakcie z osobą przejawiającą trudności z przyswajaniem wiedzy, komunikuj się w sposób bezpośredni, ponieważ osoba ta może mieć kłopoty z wychwytywaniem metafor, przenośni, czy komunikatów niewerbalnych. Jeżeli nie jesteś pewien, czy osoba, z którą rozmawiasz rozumie cię, sprawdź to i otwarcie zapytaj o najlepszy dla niej sposób przekazywania informacji. Każdorazowo w komunikacji z nią najpierw upewnij się, że skupiła na tobie swoją uwagę, potem mów wolno i logicznie, łącząc „język ciała” z komunikatami słownymi.
- Dbaj o to, aby twoja komunikacja w trakcie zajęć dydaktycznych była wielokanałowa, tj. zapewnij wizualizację treści przekazywanych werbalnie. Udostępniaj (wszystkim) studentom przygotowane prezentacje i materiały¹⁵. Student, który nie nadaża za twoim tempem mówienia, ma problem z rozumieniem metafor, czy prezentowanych w trakcie wykładu anegdot, ma szansę przyswoić sobie prezentowane treści, gdy otrzyma na początku wydrukowany konspekt wykładu i kolejne slajdy.
- Pozytywnie odnoś się także do prośb o nagrywanie wykładów, gdyż w ten sposób zwiększasz szanse opanowania wymaganych treści programu zajęć studentom z trudnościami z przyswajaniem wiedzy.
- Unikaj zmian w harmonogramie zajęć, nie przenoś terminów zajęć, nie zmieniaj sal wykładowych. Studenci z dysfunkcjami poznawczymi mogą mieć kłopot z odebraniem tego typu informacji, a w przypadku niektórych niepełnosprawności — jak zespół Aspergera — powoduje to o wiele poważniejszy dyskomfort i dużą trudność w dostosowaniu się do nowej sytuacji¹⁶.

Wszelkie praktyki i rozwiązania stosowane na uczelniach wyższych w celu włączania studentów niepełnosprawnych w pełnowymiarowy

¹⁵ Należy pamiętać, że ochrona prawno-autorska nie może uniemożliwiać dostępu do materiałów edukacyjnych.

¹⁶ Zob. www.johnrobison.com — strona internetowa J.E. Robisona, autora kilku publikacji książkowych poświęconych autyzmowi.

proces edukacji przyczyniają się w dłuższej perspektywie do podniesienia jakości obsługi każdego „klienta” uczelni. Widać to najwyraźniej na przykładzie rozwiązań architektonicznych — przykładowa winda w budynku służy tak samo osobom niepełnosprawnym, jak i osobom starszym, matkom z dziećmi i każdemu odwiedzającemu. Patrząc na tak szeroki zakres beneficjentów zaczynamy myśleć nie tyle o dostosowaniu budowli do czyichś potrzeb, co raczej o projektowaniu przestrzeni niedyskryminującej nikogo, „projektowaniu dla wszystkich”¹⁷.

Aby zaprojektować i zbudować budynek o pełnej dostępności musimy „założyć, iż ci wszyscy użytkownicy nie są tylko i wyłącznie biorcami przekazywanych w takim budynku treści, ale mogą być ich dawcami”¹⁸. Bez przełamania tej bariery mentalnej będziemy ciągle budować uniwersyteckie aule, „w których widzimy przystosowane miejsca dla studentów, ale katedry pozostają niedostępne i prowadzą do nich schody”¹⁹. To bariery mentalne są rzeczywistym problemem na drodze do przyjęcia modelu społecznego. Bariery fizyczne udaje się przewyciężyć, znajdując środki finansowe, natomiast najtrudniej usunąć brak wiedzy, uprzedzenia i stereotypy, gdyż są one głęboko zakorzenione w umysłach ludzkich. Trudność jednakże nie jest usprawiedliwieniem — należy systematycznie rozpracowywać²⁰ i przełamywać bariery mentalne, aby nie marnować potencjału tkwiącego w osobach z niepełnosprawnością. Zmiana percepcji niepełnosprawności i zobaczenie jej jako wyniku interakcji osoby z otoczeniem fizycznym i społecznym zaowocuje działaniami na rzecz usunięcia barier: architektonicznych, transportowych, komunikacyjnych, poznawczych czy barier w dostępie do informacji.

Nowelizacja ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym formalnie wyeliminowała bariery natury prawnej, do podstawowych obowiązków uczelni dołączając „stwarzanie osobom niepełnosprawnym warunków

---

¹⁷ Europejska strategia w sprawie niepełnosprawności 2010–2020: Odnowione zobowiązanie do budowania Europy bez barier z dnia 15.11.2010 — Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów.

¹⁸ I. BIAŁEK, D. NOWAK-ADAMCZYK: *Edukacja włączająca...*, s. 15.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Przykładowo, w Uniwersytecie Jagiellońskim prowadzone są przez BON treningi grupowe dla kadry uczelni (ale także dla administracji publicznej i menedżerów) poświęcone budowaniu realistycznego obrazu osób niepełnosprawnych i nabywaniu umiejętności niezbędnych do wchodzenia w skuteczne interakcje z nimi. Dochodzi do tego poprzez doświadczanie, indywidualną refleksję oraz samodzielne odkrywanie rozwiązań w czasie dyskusji, a skutkiem szkoleń jest znaczący i udokumentowany wzrost świadomości niepełnosprawności oraz wypracowywanie różnorodnych adaptacji w obszarze edukacji.

do pełnego udziału w procesie kształcenia i w badaniach naukowych”²¹. Pozwala to oczekiwać wzrostu poziomu dostępności uczelni dla osób niepełnosprawnych, a w efekcie, zmniejszenia dysproporcji pomiędzy liczbą absolwentów niepełnosprawnych oraz sprawnych. Potrzebne jest jednak bardziej elastyczne podejście do organizacji wsparcia studentów niepełnosprawnych w środowisku akademickim przy jednoczesnym „odchudzaniu” biurokratyzacji całego systemu. Praktyka pokazuje, że nie wystarczy pomagać osobom legitymującym się orzeczeniem o niepełnosprawności, ponieważ nie wszystkie osoby potrzebujące wsparcia posiadają taki dokument. Przykładem mogą być osoby z dysleksją, którym można wydatnie pomóc w procesie kształcenia, a które w naszym kraju nie są uważane za niepełnosprawne i w efekcie często pozostają bez pomocy po ukończeniu szkoły ponadgimnazjalnej. Albo osoby ulegające wypadkom lub chorujące poważnie w trakcie studiów. Wspieranie ich w kontynuacji procesu edukacji w większości sprowadza się do tych samych rozwiązań, co w przypadku osób niepełnosprawnych. Edukację włączającą powinniśmy budować także poprzez stałą edukację nauczycieli akademickich w zakresie niepełnosprawności — ich właściwe przygotowanie do prowadzenia zajęć, w których efektywnie mogą uczestniczyć studenci niepełnosprawni, powinno stanowić integralną część przygotowania do roli dydaktyka. I na koniec pamiętajmy, że największym sojusznikiem edukacji włączającej jest wykorzystanie nowoczesnych technologii, które w wielu przypadkach i rodzajach niepełnosprawności mogą stanowić niezbywalny warunek dla podjęcia i ukończeniu studiów wyższych.

Bibliografia

- BIAŁEK I., NOWAK-ADAMCZYK D.: *Edukacja włączająca — budowla o mocnych fundamentach. W: Równe szanse w dostępie do edukacji osób z niepełnosprawnościami. Analiza i zalecenia. „Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich ŹRÓDŁA” 2012, nr 7.*
- BRZEZIŃSKA A.: *Społeczna psychologia rozwoju. Tom 3 z serii: Wykłady z psychologii.* Red. J. BRZEZIŃSKI. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2000.
- COHEN J.: *Praktyczny poradnik savoir-vivre’u wobec osób niepełnosprawnych;* New York: United Spinal Association. Adaptacja: Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych, Warszawa, 2008.
- Deklaracja Madrycka z dnia 20–24 marca 2002, Europejski Kongres na rzecz Osób Niepełnosprawnych.

---

²¹ Art. 13 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz.U. Nr 164, poz. 1365, ze zm.), obowiązujący od 1 października 2011 r.

- Dostępna przestrzeń publiczna*. Publikacja w ramach projektu „Samorząd równych szans”. Kraków: Fundacja Instytutu Rozwoju Regionalnego, Kraków, 2009.
- Europejska strategia w sprawie niepełnosprawności 2010–2020: Odnowione zobowiązanie do budowania Europy bez barier z dnia 15.11.2010 — Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów.
- Konwencja Praw Osób Niepełnosprawnych ONZ z dnia 13 grudnia 2006.
- SHOTTER J.: *Psychologia Wygotskiego: wspólna aktywność w strefie rozwoju*. W: *Dziecko w świecie ludzi i przedmiotów*. Red. A. BRZEZIŃSKA, G. LUTOMSKI. Poznań: Zysk i S-ka, 1994.
- University for all: Biuro ds. Osób Niepełnosprawnych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 2005.
- WÓDNIK P.: *Poza granice tradycyjnej niepełnosprawności — studenci z chorobami psychicznymi jako klienci Biura ds. Osób Niepełnosprawnych*. Wystąpienie na konferencji *Świadomość niepełnosprawności — nowe wyzwania dla edukacji*, 22–23 października. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 2009.
- ZABŁOCKI J.: *Wprowadzenie do rewalidacji*. Toruń: Wydawnictwo A. Marszałek, 1997.
- ŻEBRAK A.: *Edukacja osób z niepełnosprawnościami na poziomie szkolnictwa wyższego; w: Równe szanse w dostępie do edukacji osób z niepełnosprawnościami. Analiza i zalecenia*. „Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich ŹRÓDŁA” 2012, nr 7.

Barbara Smorczevska

Inclusive Education Increasing Participation of Disabled Students in Higher Education Courses

S u m m a r y

Looking at disability from the perspective of social model, we understand that eliminating problems that disability invokes would involve a change in interaction between a person and society, in this case — academe. A desirable reorganization of mainstream education is supposed to pave the way for elimination of any manifestations of discrimination against the disabled, and more importantly, for the development of inclusive education. It calls for providing open education for disabled students as well as teachers. In practical terms, inclusive education entails various and integrated actions on a large scale. Apart from legal regulations and elimination of any architectural barriers, financial help, or development of technology aiding education, we are aware of the fact that the key factor in the process of inclusion is the contact between a disabled student and a tutor. In order to understand the process of teaching disabled students and developing a proper attitude towards them, one should refer to Lev Vygotsky's concept of the Zone of Proximal Development. However, the subsequent advice on how to improve everyday contacts with disabled students may prove useful in every academic teacher's career. It is worth bearing in mind that all methods and solutions that are aimed at the inclusion of the disabled in a full-time educational process, certainly contribute to a better quality of dealing with each student.

Barbara Smorczevska

Die Integrationsausbildung an einer Hochschule Die zunehmende Teilnahme der Behinderten am Hochschulstudium

Z u s a m m e n f a s s u n g

Aus der Sicht des gesellschaftlichen Modells wird die Wegräumung von den mit der Behinderung verbundenen Hindernisse darauf beruhen, dass die Interaktion zwischen der behinderten Person und der Gemeinschaft, hier: der Studentengemeinschaft, geändert wird. Notwendige Umgestaltung der grundlegenden Ausbildung sollte nicht so sehr die Anzeichen der Diskriminierung von Behinderten beseitigen, sondern viel mehr eine Integrationsausbildung entwickeln, in deren Folge das Schulwesen vollkommen bereit wird, behinderte Studenten und Mitarbeiter aufzunehmen. In der Praxis nimmt die Integrationsausbildung die Form von verschiedenen obwohl miteinander verbundenen Maßnahmen an der ganzen Hochschule an. Gesetzliche Regelung, Wegräumung von architektonischen Hindernissen, finanzielle Unterstützung oder technologische Unterstützung des Unterrichts nicht zu vergessen, ist man dessen bewusst, dass der Kern des Integrationsprozesses der persönliche Kontakt eines behinderten Lernenden mit dem Lehrer ist. Zur tieferen Verständnis des Lernprozesses von einem behinderten Studenten und zu wünschenswerter Einstellung des Lehrers kann der von Lew S. Wygotski geprägte Begriff „Zone der nächsten Entwicklung“ beitragen. Der Verbesserung der täglichen Kontakte mit behinderten Studenten können einige im vorliegenden Kapitel enthaltene praktische Tips für Hochschullehrer dienen. Es ist bemerkenswert, dass alle im Bereich der Integrationsausbildung unternommenen Schritte und angewandten Lösungen in Zukunft dazu beitragen werden, die Bedienungsqualität jedes „Klienten“ der Hochschule zu steigern.